

Жіночі портрети

на тлі історії України

Евпраксія - Адельгейда

німецька імператриця

— Ніхто не захистить моєї честі, коли не захищу її сама...

«Євпраксія» П. Загребельний

Євпраксія — православне ім'я, походить від грецького Еутразія - «добрі справи», «щастя», «благоденство».

Євпраксія Всеволодівна (1071-1109) — князівна із династії Рюриковичів. Онучка Ярослава Мудрого, донька великого князя Всеволода Ярославича, який у 1078 р. посів київський престол, сестра Володимира Мономаха, дружина німецького імператора Генріха IV. Коронаційне ім'я — Адельгейда.

В німецькій історіографії - Адельгейда Київська (Adelheid von Kiew). Доля кинула її у вир історичних інтриг, що розгорталися на терені Західної Європи, тому про життя Євпраксії відомо здебільшого з германських та італійських джерел XI-XII ст.

Євпраксія була донькою Всеволода та половецької княжни Гани. У десять років князівна вже непогано читала і говорила латиною, переймаючи приклад батька: великий князь Всеволод був книжником і знавцем п'яти іноземних мов.

Подібно до свого батька Ярослава, князь Всеволод прагнув до розширення міжнародних зв'язків руської держави. Вдова його брата, Ода фон Штаден, повернувшись з Києва до Саксонії, порадила своякові, Генріху фон Штаден (Генріх Довгий) направити до Всеволодового двора послів просити руки Євпраксії.

У 1083 р. Євпраксію, якій тоді було приблизно 12 років, відвезли до Саксонії, де вона, за тогочасним звичаєм, мала виховуватись до шлюбу у найвідомішому монастирі в місті Кведлінбурзі.

Історичні джерела відзначають, що «дочка руського володаря прибула до Саксонії з великою пишністю, з верблюдами, навантаженими розкішним одягом, дорогоцінним камінням і взагалі з незліченними багатствами». Руську княжну обручили з маркграфом Генріхом, старшим від неї на 6 років, і до досягнення повноліття відвезли до монастиря, настоятелькою якого була сестра німецького імператора Генріха IV. Перед весіллям Євпраксія перейшла в католицизм і отримала нове ім'я - Адельгейда, «шляхетна».

Близько 1086 р. відбулося її гучне весілля з маркграфом Генріхом, але через кілька місяців маркграф захворів, за рік його не стало. У 16 років Євпраксія-Адельгейда залишилася вдовою. Вона повернулася до монастиря, де жила до одруження і «мала намір постригтися в черниці...

але її краса зробила враження на цісаря Генріха IV так, що він оженився з нею в Колонії (Кельні) 1089 року».

Heinrich der Vierte. 1056—1106.

Німецький імператор, який навідував свою сестру, аббатису, захопився юною вдовою настільки, що, витримавши рік жалоби після смерті своєї дружини Берти, заручився, а згодом і обвінчався з 18-річною Євпраксією. Йому було 39 років.

Імператор Генріх IV мав вкрай скандальну репутацію, був богохульником і розпусником, не визнавав ні правил, ані авторитетів. Папа Григорій VII навіть відлучав його від церкви. В історію увійшов похід Генріха у

Каноссу, де він протягом декількох днів, в лахмітті, стоячи на колінах, випрошував прощення у папи Григорія. Генріх був одружений з Бертою Савойською, але, щойно одружившись, став клопотати про розлучення, кажучи, що дружина йому огидна.

В шлюбі у них народилось п'ятеро дітей, Берта терпіла усі знущання і примхи чоловіка, навіть разом з ним вистоювала у Каноссі. Вона померла у грудні 1087 року, можливо, не без допомоги Генріха. Середньовічні германські хроніки оповідають про раптову шалену пристрасть імператора, але більшість учених - істориків не ймуть цьому віри. Генріх IV був відомим, як холоднокровна і жорстока людина, керована тверезим розрахунком. Він хотів домогтися політичної підтримки у протистоянні з Папою Римським і військової допомоги у боротьбі з непокірними васалами.

Князь Всеволод не поблагословив цей шлюб, а київський митрополит Іоанн взагалі гостро засудив. Одразу після весілля імператор відправив до Русі посольство. Князь прийняв послів, але не надав ані фінансової, ані політичної, ані військової підтримки. Можливо, ця невдача теж вплинула на ставлення імператора до молодої дружини. Молодята поїхали до італійського міста Верони, де розгорталися військові дії між антипапою Климентом III, якого підтримував Генріх, і папою Урбаном II.

Євпраксія з відразою ставилась до розваг та оргій, у яких Генріх примушував брати участь. Натомість він звинуватив її в перелюбах, змусив одного з баронів залицятись до імператриці і призначити побачення. Замість нього перевдягнений імператор сам пішов на зустріч, прихопивши свідків.

Слуги, не впізнавши, добряче його побили, а обурена Євпраксія запитала: «Для чого ти йшов до законної дружини під виглядом зрадника?» Розлючений Генріх наказав стратити барона, а дружину змусив роздягнутися і постати оголеною перед своїми наближеними, за деякими відомостями наказав її зґвалтувати, пропонував це навіть власному сину від першого шлюбу, Конраду.

Євпраксія зненавиділа жорстокого чоловіка і не схотіла повторити долю Берти. Замість того, щоб залишатися покірливою жертвою, вона звинуватила Генріха IV у сатанізмі та організації оргій, стверджуючи, що він є членом секти, яка проводить «чорні меси». Розгніваний Генріх ув'язнив непокірну дружину на кілька років у веронському замку. Тим часом папа Урбан II об'єднав ворожі імператору сили Германії та Італії в результаті шлюбу баварського герцога Вельфа і тосканської маркграфині Матильди.

Матильда відправила до Верони озброєний загін на чолі з Вельфом, який звільнив Євпраксію і перевіз до Каносси, де її з усіма почестями зустріли герцогиня та Конрад, який став на захист мачухи і виступив проти батька. Євпраксія-Адельгейда пристала на пропозицію Матильди помститися імператору.

Євпраксія подала буллу зі скаргою, де описувала, яким жорстоким приниженням піддавав її Генріх, на церковний собор у Констанці. Собор визнав імператора винним перед дружиною і засудив його. Через рік Папа Римський Урбан II переконав імператрицю виступити з обвинуваченнями проти чоловіка на соборі в П'яченці.

Після важких роздумів вона погодилася. 1 березня 1095 р. відкрився чи не найбільший в історії за кількістю учасників собор католицької церкви. Чутки про знущення імператора над дружиною вже давно ходили країнами Європи. «Зацікавлення трагедією Євпраксії було таке велике, що на синод з'явилося около 4 000 єпископів, ігуменів і духовних та около 30 000 князів, графів і лицарів...» – так описували цю подію. Не шкодуючи власної гідності, Євпраксія- Адельгейда наважилася привселюдно розповісти про ганебну поведінку Генріха, про власну вимушену участь у його розпусних діях. Віддавши належне її мужності, учасники собору пожаліли й виправдали імператрицю. З імператором вчинили суворо й по заслугах: відлучили від церкви, проголосили анафему і позбавили престолу Священної Римської імперії.

Опинившись у скрутному становищі, без володінь, без багатства, Євпраксія ще два роки прожила в Італії, потім перебралася до Угорщини, до своєї тітки Анастасії.

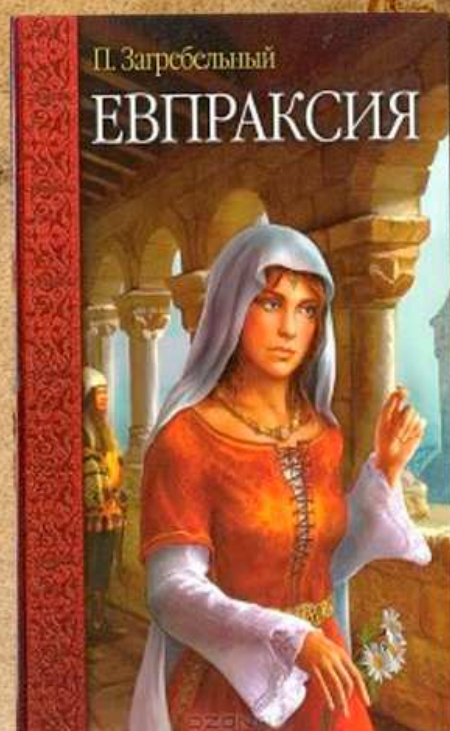
Рятуючись від убивць, яких невтомно підсилав до неї чоловік, вона повернулася до Києва, де в цей час правив Святополк Ізяславич, її двоюрідний брат, і оселилася у палаці матері. Але й на батьківщині не знайшла довгоочікуваного спокою - попри заступництво церкви, виявилася беззахисною перед моральним осудом, адже жінкам не дано було виносити сміття з сімейного кола.

У 1106 році до Києва дійшли чутки про смерть Генріха IV. Овдовіла Євпраксія постриглася в черниці Андріївського жіночого монастиря, де її рідна сестра Анна (Янка) була настоятелькою. Була похована в соборі Успіння Богородиці Києво-Печерського монастиря.

Нестором Літописцем у «Повісті временних літ» згадується: «В літо 6617 (1109) померла Євпраксія, дочка Всеволодова, місяця липня в 9-й день. І поклали тіло її в Печерському монастирі».

В історичному романі «Євпраксія» Павло Загребельний розгорнув скупі рядки хроніки у зворушливий життєпис жінки, яка, опинившись у чужині, «...мала силу характеру й мужність боротися проти приниження і знущань. Вона виступила проти одного з найсильніших правителів світу — німецького імператора, і перемогла його, хай навіть пожертвувавши собою. Такою і залишилась в історії».

Підготовлено науково-методичним відділом
НТБ КНУТД